

A Kárpát-medence földrajza

Természet, társadalom,
gazdaság, néprajz

ETO: 911.2(4-11)
K 22

A kötet egy évtizeddel követi az Akadémiai Kiadó gondozásában napvilágot látott azonos című, a témában készült eddigi legnagyobb szabású összefoglalást. A munka célja nem a nevezett műnél mélyebb és alaposabb elemzés készítése volt, inkább egy olyan összeállítás, amely kisebb terjedelmével és kevésbé szakmai nyelvezetével az érdeklődők szélesebb köre számára jelenthet élvezhető olvasmányt, valamint részévé válhat a térség felsőoktatási intézményeiben oktatott Kárpát-medence földrajza kurzus ajánlott irodalmának.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2022.06.28., 5. számú jegyzőkönyv).

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszéke, valamint
Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztő: Molnár József, Papp Géza

Szerzők: Andrik Éva, Bálint Lajos, Berghauer Sándor, Cserniczkó István, Csoma Zoltán, Csorba Péter, Dávid Lóránt Dénes, Dobos Endre, Dövényi Zoltán, Fodor Gyula, Gönczy Sándor, Hadnagy István, Horvát Dániel, Kész Barnabás, Kész Margit, Kocsis Károly, Kohut Erzsébet, Kolozsvári István, Makay Zsuzsanna, Marselek Sándor, Molnár D. István, Molnár Ernő, Molnár Ferenc, Molnár József, Papp Géza, Remenyik Bulcsú, Tátrai Patrik, Vince Tímea, Wéber András

Lektorálta:

Dr. Kiss Tímea (Szegedi Tudományegyetem),
Dr. Pénzes János (Debreceni Egyetem)

Műszaki szerkesztés: Papp Géza
Korrektúra: Sin Edina
Borítóterv: Molnár D. István
A kiadásért felel: Dobos Sándor

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

ISBN 978-615-81834-4-4

© A szerzők, 2022
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2022

1. TERMÉSZETI VISZONYOK

1.1. A Kárpát-medence fogalma, lehatárolása, földrajzi fekvése

Molnár József

A Kárpát-medence fogalma nemcsak a magyar földrajzi szaknyelv része, de benne van a köztudatban is. Másrésztől méltán tekinthető hungarikumnak¹ (ha jogi értelemben nem is), ugyanis más nyelvek, más országok geográfusai nem használják a kifejezést, vagy csak nagyon elvétve. A legtöbb nyelvben a Pannon-medence vagy a Közép-Dunai-síkság (-alföld, -medence), esetleg a Tisza–Dunai-alföld kifejezést alkalmazzák, a Kárpát-medence területének nem az egészét, inkább csak a síkvidéki részét értve alatta.

A földrajz, kiemelten a természeti földrajz, szereti magát természettudományként meghatározni és az általa lehatárolt területi egységeket objektív valóságként kezelni. A természetföldrajzi határok egy része nem vet fel kérdéseket, például egy szigetet jól körülhatárol a partvonala (bár még ebben az esetben is vitaalapot teremthet, mondjuk, az árapály járta partszegély² hovatarozása). A természetföldrajzi egységek (tájak, tájegységek³) szárazföldi határai viszont a figyelembe vett szempontoktól függően sokféleképpen kijelölhetők. Maga az egyik osztályozás által határként használt átmeneti zóna (Hevesi Attila szóhasználatával tájgyepű) is képezhet egy másik osztályozásban külön egységet (az egyik térkép, például, az erdőssztyeppét külön természeti zónaként különíti el, a másik az erdőöv és a sztyeppe⁴ határaként kezeli csupán). Ennek fényében akár természetesnek is tekinthetjük a Kárpát-medence mint természetföldrajzi egység objektív létezésé körüli vitákat.

Anélkül, hogy az évtizedes vita eldöntésére vállalkoznánk, tekintsük át annak néhány ágazati természetföldrajzi vetületét. Tektonikai⁵ értelemben a Kárpát-medence értelmezhető egységként, melyet a Kelet-európai ősmasszívum⁶ pereméhez szorult Pelso- és Tisia-lemeztöredékek⁷ vagy az asztenoszféra⁸ itteni felboltozódása definiálnak, és az ezek peremén

---

¹ Hungarikum – a magyarságra jellemző sajátosság, egyediség, különlegesség. A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény, illetve az annak végrehajtására született kormányrendelet törvényileg szabályozza a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételét.

² Partszegély – a dagály idején elöntött partmenti sáv, ahonnan apály idején a tengervíz visszavonul.

³ Táj, tájegység – hasonló természetföldrajzi adottságokkal bíró, a környezetétől többé-kevésbé elkülönülő terület.

⁴ Sztyeppe – eurázsiai füves puszta.

⁵ Tektonika – a földkéreg mozgásaival, azok okaival és eredményeivel foglalkozó tudományterület.

⁶ Ősmasszívum, ősföld – a földkéreg ősi, több milliárd éve megszilárdult és megkristályosodott kiterjedt része.

⁷ Kőzetlemezek – a litoszféra (kőzetburok) különböző méretű darabjai, amelyek elmozdulnak egymáshoz képest.

⁸ Asztenoszféra – a földköpenynek a szilárd kőzetburok alatt elhelyezkedő képlékeny része.

felgyűrődött hegységek határolnak. Geológiaiailag⁹ és geomorfológiaiailag¹⁰ már más a helyzet: a Kárpátok, illetve az Erdélyi-szigethegység elkülönítése a medence alacsonyabb részeitől mindenképpen indokolt. Nem példa nélküli, persze, természetföldrajzi határok hegygerincek mentén való meghúzása, még ha a hegységet általában egységnek tekintjük is, gondoljunk csak Európa és Ázsia határára az Urál hegység mentén.

A meteorológia bizonyos vonatkozásai, így a légtömegek¹¹ mozgása, vagy a téli félévben a hideg légpárnák¹² kialakulására való kiemelt hajlam szempontjából indokolt lehet a Kárpát-medencét egységként vizsgálni. A térség folyóhálózata ugyancsak nagyrészt egységes vízrendszert alkot, egységes vízgyűjtő területen¹³, hidrogeológiai¹⁴ szempontból pedig világviszonylatban is az egyik leginkább zárt medencéről van szó. A biogeográfiai¹⁵ határok viszont már inkább a síkvidék–hegyvidék felosztást követik, és ez a helyzet a tájhatárokkal is.

Míg a Kárpát-medence mint területegység objektív elkülönülése természetföldrajzi szempontból vitatható, történelmi alapon aligha: az utóbbi ezer év folyamán a térség története összefonódott, alapvetően a magyar állam keretein belül. Ugyanez elmondható számos magyarságtudományi diszciplína vonatkozásában: a magyarság etnográfiaja¹⁶, etnogeográfiaja¹⁷, politikai földrajza¹⁸ szemszögéből a Kárpát-medence a vizsgálatok egyik alapvető térségi szintjét jelenti. Érthető, hisz a nemzet zöme ezt a térséget tekinti a magyarság életterének (az élettér kifejezést természetesen nem kizárólagos értelemben használjuk), ahol annak a túlnyomó része huzamosabb ideje él, melyet valamilyen szinten otthonának, hazájának tekint.

A Kárpát-medence Közép-Európában helyezkedik el, olyannyira, hogy a területén található Európa földrajzi középpontjából több is. Bár ezek kijelölésének – turisztikai jelentőségükön túl – matematikai-kartográfiai alapja nincs (a világrész súlyponti középpontja a lengyel–litván–belorusz határvidékre esik), maga a középpont kijelölésére irányuló törekvés is aláhúzza a térség közép-európai fekvését.

---

⁹ Geológia – a Földet alkotó kőzetekkel, azt alakító folyamatokkal foglalkozó tudomány.

¹⁰ Geomorfológia – a fölfelszín formakincsét, annak alakulását vizsgáló tudományág.

¹¹ Légtömeg – hasonló fizikai jellemzőkkel bíró kiterjedt légköri tartomány.

¹² Hideg légpárna – az alacsonyabban fekvő térségekben, medencékben télen többnapos gyenge légmozgás esetén kialakuló hideg, ködös, szennyezett felszín közeli légréteg.

¹³ Vízigyűjtő terület – az a terület, ahonnan a lefolyó vizek ugyanazon folyó vízrendszerébe kerülnek.

¹⁴ Hidrogeológia – a felszín alatti vizek elhelyezkedésével, mozgásával foglalkozó tudományterület.

¹⁵ Biogeográfia, életföldrajz – a növény- és állatvilág földrajzi elterjedését, más környezeti tényezőkkel való kölcsönhatását tanulmányozó tudomány.

¹⁶ Etnográfia, néprajz – a különféle népcsoportok tárgyait, hagyományait vizsgáló tudomány.

¹⁷ Etnogeográfia – az etnikumok, népcsoportok földrajzi elterjedésével, az erre ható folyamatokkal foglalkozó tudományterület.

¹⁸ Politikai földrajz – a politikai jelenségek földrajzi elemzését végző tudomány, a politikai térkép alakulását, a politikai erők elhelyezkedését és a társadalom térszerkezetével való kapcsolatát vizsgálja.

Tekintve, hogy van, aki a Kárpát-medencének a létét, a valóságtartalmát is megkérdőjelezi, aligha meglepő, hogy az egyértelmű meghatározása, pontos lehatárolása szintén szakmai és kevésbé szakmai viták tárgyát képezi. Ennek egyik oka az, hogy a földrajz több részterülete is használja a kifejezést (más tudományterületekről nem is beszélve) más-más tartalmat adva neki, de még egyazon szakterület képviselői között sincs a lehatárolásában teljes egyetértés. Jelen munkánknak az e körüli viták eldöntése nem célja (ha célja lenne is, aligha érné el), és egyébként erre az esetre is alkalmazható az az álláspont, amely szerint a definíciókon nem érdemes vitatkozni, azokat az adott esetre alkalmazandóan meg kell adni.

Kiindulási alapul a kifejezést használók többsége egyetért abban, hogy a Kárpát-medence a Kárpátok, a Dinári-hegység és az Alpok vonulatai által határolt nagy kiterjedésű térség. A Kárpátok gerincén húzódó határ kevésbé problematikus, bár a pontos futását illetően valaki ragaszkodik Magyarország ezeréves határához, míg mások – praktikus szempontok alapján – ezt a jelenlegi szlovák–lengyel államhatárhoz és a román megyehatárokhoz igazítják.

A Déli-Kárpátoktól a medence határa a Duna mentén folytatódik, ahol elsősorban Nagy-Belgrád közigazgatási területének a folyótól északra eső részének a besorolása okoz nézetkülönbségeket. A déli lehatárolás a Dunától nyugat felé annak egyik fő mellékfolyója mentén folytatódik, ám megoszlanak a vélemények, hogy ez a Száva vagy a Dráva legyen. A természetföldrajzi érvek inkább az előbbi, a történelmi-társadalmi megfontolások viszont az utóbbi mellett szólnak. És említsük meg azokat az elképzeléseket is, amelyek a folyók helyett ezen a szakaszon is a hegygerincek mentén limitálnának.

A Kárpát-medence nyugati határvonala lehet természetföldrajzi szempontból a legproblémásabb, mert a kijelöléshez alapul vett Alpok nyúlványai szeszélyes rajzolatot alkotva mennek át a Dunántúl sík- és dombvidékébe. Ezért a történelmi Magyarország határának itt nincs elterjedt alternatívája: a medence nyugati peremét a Zágráb megyétől a horvát–szlovén határ, a szlovén Muravidék és az Örvidék belső határa alkotja.

A kínáló lehetőségek közül a nemrég megjelent Magyarország nemzeti atlasza által alkalmazott lehatárolást választottuk alapul, mint a magyar földrajztudományban leginkább mértékadót és elfogadottat. Ennek megfelelően a Kárpát-medence határai a Kárpátok gerincén a történelmi Magyarország határa mentén futnak, onnan a Vaskaputól¹⁹ a Duna és a Száva mentén Zágrábig, tovább a horvát–szlovén határon a Muráig, a Mura mentén a szlovén–

---

¹⁹ Vaskapu-szoros – a Duna szurdokvölgye a Déli-Kárpátok és a Szerb-érchegység között, Szerbia és Románia határán.

osztrák határig, majd Burgenland belső határán Pozsonyig, végül Szlovákia államhatárán haladva érkezünk vissza a Kárpát-gerincre (1.1.1. ábra).

A Kárpát-medence szélső pontjai:

- legészakibb: Polica-csúcs (1369 m) Lengyelországban – é. sz. $49^{\circ} 37' 26''$, k. h. $19^{\circ} 37' 09''$;
- legdélibb: a Trikule (Háromtorony) erőd maradványai a Duna partján Szinice község közelében a román–szerb határ román oldalán – é. sz. $44^{\circ} 28' 47''$, k. h. $22^{\circ} 08' 35''$;
- legnyugatibb: a Szlovénia és Ausztria közötti határ a muravidéki Görhegytől nyugatra – é. sz. $46^{\circ} 45' 07''$, k. h. $15^{\circ} 59' 05''$;
- legkeletibb: a Tömlőhordó-csúcs (1365 m) keleti pereme a Berecki-havasokban, Bereck keleti határában Romániában – é. sz. $46^{\circ} 00' 51''$, k. h. $26^{\circ} 26' 55''$. Jelenleg itt, a vízváltó mentén fut Kovászna és Vráncsa megye határa, de megjegyezzük, hogy a történelmi Magyarország határa ettől néhány kilométerrel keletebbre húzódott.

A távolság a legészakibb és legdélibb pontok között 603 km, a legnyugatibb és legkeletibb között pedig 809 km.

1.1.1. ábra. A Kárpát-medence lehatárolása
(Magyarország Nemzeti Atlasza. Természeti környezet 2018 alapján)

A Kárpát-medence megadott területén ma kilenc ország osztozik: Magyarország és Szlovákia teljes egészében a medencében helyezkedik el, kisebb-nagyobb területek tartoznak Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria fennhatósága alá, és két egészen kis rész a Tátrán túl Lengyelországhoz.

A medence legnagyobb „darabját”, a terület 32,8%-át a Romániához tartozó Erdély alkotja, de nem sokkal marad le Magyarország sem 29,6%-kal (1.1.1. táblázat). Az őket követő Szlovákia területe közel fele ezeknek, ami a medence 15,6%-át teszi ki. A további régiók között Pannon-Horvátország és a Vajdaság emelkedik ki, de részesedésük a nagytérség 10%-át sem éri el. Lengyelország és Szlovénia pedig a Kárpát-medence kevesebb mint 1%-át birtokolja.

A térségi országok, illetve országrészek népesség szerinti listája alapvetően tükrözi a terület szerinti, bár a népsűrűség eltérései eredményeznek eltolódásokat. Közülük a legszembetűnőbb a helycsere az élen: a legtöbben Magyarországon élnek, közel 10 millióan, a Kárpát-medence lakosságának 33,9%-a (1.1.1. táblázat). A gyéresebb lakosságú Erdély a második helyre szorult, nem sokkal előzve meg a jóval kisebb Szlovákiát (23,6 és 19,0%). A területileg is szomszédos délvidéki régiók, Szlavónia és a Vajdaság a medence népességéből is hasonló arányban, közel 10%-ban részesednek. A négy kisebb országrész Kárpát-medencei népességaránya alapján követi a területük eloszlását.

1.1.1. táblázat. A Kárpát-medence országai
(forrás: Wikipédia 2020, World Population Prospects 2019, uz.ukrstat.gov.ua 2020)

Ország	Az adott ország Kárpát-medencébe eső része	Az ország összterülete, km ²	A Kárpát-medencébe eső rész területe, km ²	Az ország össznépessége, fő (2020)	A Kárpát-medencébe eső rész népessége, fő (2010–2020)
Magyarország	Magyarország	93 023	93 023	9 660 350	9 660 350
Szlovákia	Szlovákia	49 036	49 036	5 459 643	5 459 643
Ukrajna	Kárpátalja	603 548	12 753	43 733 759	1 250 958
Románia	Erdély	238 397	102 834	19 237 682	6 789 250
Szerbia	Vajdaság	88 499 ¹ 77 474 ²	21 614 22 511 ³	8 737 370 ¹ 6 963 764 ²	1 916 889 2 371 502 ³
Horvátország	Pannon-Horvátország	56 594	28 263	4 105 268	2 744 055
Szlovénia	Muravidék	20 273	950	2 078 932	80 757
Ausztria	Őrvidék	83 879	3965	9 006 400	293 433
Lengyelország	25 Tátrán túli település	312 696	584	37 846 605	39 020
	Kárpát-medence	–	313 919	–	28 796 427

¹ Koszovóval

² Koszovó nélkül

³Nagy-Belgrád Dunától és Szávától északra eső részeivel

Irodalom

1. Fejes László 2011: Egyedül vagyunk a Kárpát-medencében? m.nyest.hu/hirek/egyedul-vagyunk-a-karpat-medenceben?comments. Letöltés ideje: 2020. 11. 24.
2. Google Earth Pro 2020. Alkalmazás ideje: 2020. 11. 29.
3. Hajdú Zoltán 2013: A Kárpát-medence fogalom újjászületése Magyarországon az 1980-as évek végétől. In: Kárpát-medence: természet, társadalom, gazdaság (Földrajzi tanulmányok; szerk.: Frisnyák Sándor, Gál András). 5–14.
4. Hevesi Attila 2003: A Kárpát-medence és a Kárpátok természetföldrajzi tájtagolásáról. In: Földrajzi Értesítő 2003. LII. évf. 3–4. füzet. 253–267.
5. Kocsis Károly (főszerk.) 2018: Magyarország Nemzeti Atlasza. Természeti környezet. Budapest, MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet. 187 o.
6. Szűcs Péter 2017: Felszín alatti vizek – a hidrológiai ciklus láthatatlan része. In: Magyar Tudomány 178 (10). 1184–1197.
7. World Population Prospects 2019. population.un.org/wpp/Download/Standard/Population. Letöltés ideje: 2020. 11. 28.
8. hu.wikipedia.org. Letöltés ideje: 2020. 11. 28–29.
9. Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal. uz.ukrstat.gov.ua. Letöltés ideje: 2020. 11. 29.